

Bazı yahudiler, Benî Kaynukâ' çarşısında alışveriş yapan müslüman bir kadını rahatsız etmiş, bu durum, birkaç kişinin ölümüyle neticelenen müslüman-yahudi çatışmasına sebebiyet vermiştir. Anlaşmayı bozan ve kalelerinde savaş düzeni alan Benî Kaynukâ' kuşatma sonunda Hz. Peygamber'in hükmüne rıza gösterip teslim olmuş, 700 savaşıya önce idam cezası verilmiş, daha sonra affedilip alacaklarını tahsil etmelerine ve şehirden çıkıp gitmelerine izin verilmiştir. Anlaşmayı bozan ikinci yahudi kabilesi Benî Nadîr olmuştur. Hz. Peygamber bir gün, müslümanlarla yahudilerin beraber ödemeleri gereken bir diyet parasını almak için Nadîroğulları'na gitmiş, bu esnada Nadîroğulları, Peygamber'i öldürmeye teşebbüs etmiştir. Uhud Gazvesi'nden altı ay sonra cereyan eden bu olay üzerine Hz. Peygamber, Nadîroğulları'nı on beş-yirmi gün muhasara altına almış, teslim olan Nadîroğulları Medine'den çıkarılmış ve Hayber'e sürgün edilmiştir (4/625). Son olarak Hendek Gazvesi'nde (5/627) Mekkeli müşriklere destek verme teşebbüsünde bulunan Benî Kurayza da vesikayı ihlâl etmiştir. Bunlar da Sa'd b. Muâz'ın verdiği hüküm doğrultusunda cezalandırılmıştır. Medine vesikası hakkında iki yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (Mustafa Özkan, *Medine Vesikası*, 2002, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Nagihan Kocadağ, *Hız. Peygamber Döneminde İslam ve Diğerleri Medine Vesikası'nın Sosyolojik Analizi*, 2007, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 271; Müslim, "İtq", 17; İbn İshak, *es-Sire*, s. 295; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 176; İbn Hişâm, *es-Sire*, II, 501-504; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbü'l-Emvâl* (nşr. M. Halil Herrâs), Kahire 1401/1981, s. 193-197; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 29, 57-58, 74-77; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 271-274; Belâzürî, *Ensâb*, I, 286, 308; Ya'kûbî, *Târîḥ*, II, 27; Taberî, *Târîḥ* (Ebû'l-Fazl), II, 479; Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî, *Cüz'ün fihî zikrû'l-muhâcirîn min Kureyş ve hulefâ'ihim ve mevâlihîm hâşşaten* (nşr. Albert Dietrich, *ŞM*, III [1959] içinde), s. 133-155; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnû'l-eser*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), I, 197-198; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 224-226; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1924, III, 117-157; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 2 vd.; Salih Tuğ, *İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri*, İstanbul 1969, s. 29-47; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 204-228; a.mlf., *el-Veşâ'îku's-siyâsiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 57-64; a.mlf., *İslâm Hukuku Etüdleri* (trc. Kemal Kuşcu v.dğr.), İstanbul 1984, s. 34; a.mlf., *İslâm Anayasa Hukuku* (ed. Vecdi Akyüz), İstanbul 1995, s. 96-102; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1986, I, 68-73; Ahmet Akgündüz, *Eski Anayasa Hukukumuz ve İslâm Anayasası*, İstan-

bul 1989, s. 32; W. Montgomery Watt, *Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed* (trc. Ünal Çağlar), İstanbul 2001, s. 106; M. Lecker, *The "Constitution of Medina" Muhammad's First Legal Document*, Princeton 2004; Ahmet Yaman, "Tarihi ve Hukukî Yönüyle Medine Sözleşmesi / Vesikası", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: İslâmcılık* (haz. Yasin Aktay), İstanbul 2004, s. 514-516; R. B. Serjeant, "The 'Constitution of Medina'", *IQ*, VIII/1-2 (1964), s. 3-16; a.mlf., "Sözde Medine Anayasasında Yer Alan Vesikaların Tahlil ve Tercümesi" (trc. Murat Çiftkaya), *Bilgi ve Hikmet*, sy. 5, İstanbul 1994, s. 68-90; M. Gil, "The Constitution of Medina: A Reconsideration", *IOS*, IV (1974), s. 44-46; A. Goto, "The Constitution of Medina", *Orient*, XVIII, Tokyo 1982, s. 1-17; Mustafa Kelebek, "İslam Hukuk Felsefesi Açısından Medine Vesikası", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4, Sivas 2000, s. 334-352; Ahmet Güneş, "Medine Vesikasının İslam Hukuku Açısından Kaynak Değeri", *EKEV Akademi Dergisi*, XII/34, Erzurum 2008, s. 211-222; Mehmet Erdem, "Medine Vesikası'nın Maddelendirme Şekli ve Türkçe Çeviriler Üzerine Bazı Mülahazalar", *The Journal of Academic Social Science Studies*, V/8, Strasbourg 2012, s. 525-542; M. Âkif Aydın, "Anayasa", *DA*, III, 153-154.



MUSTAFA ÖZKAN

MEHÂSİN ve MESÂVÎ

(المحاسن والمساوئ)

Bir konunun iyi ve kötü yanları ile bu hususta yazılan edebî ve ahlâkî eserlere verilen ad.

Sözlükte "güzel olmak, güzellik" anlamına gelen **hüsn** ile "çirkin olmak, çirkinlik" anlamındaki **sû** kelimelerinin çoğul kalıplarının birlikte kullanılmasından meydana gelen **mehâsîn** ve **mesâvî** ifadesi edep ve ahlâk literatüründe bir duygu, davranış veya durumun iyi ve kötü yanları ile bu konuyu ele alan eserler için kullanılır. Kur'an-ı Kerim'de hüsn ve sû köklerinden türetilen fiil ve isim kalıbında birçok kelime yer almakla birlikte mehâsîn ve mesâvî kullanımına rastlanmaz. Râgıb el-İsfahânî, genel olarak âyetlerde geçen hüsn kelimesinin akılla şeriat açısından ahlâkî ve estetik değeri olan şeyleri, sû kelimesinin ise bunun ziddi olan ve insanlar arasında hoş karşılanmayan, âhirette de kazanç sağlamayan fiilleri nitelediğini belirtir (*el-Müfredât*, "h̄sn", "sv̄e" md.leri). İbnü'l-Cevzî, Kur'an'da güzel olan ya da iyiliği kötülüğünden fazla bulunan şeylere "hasene", bunların karşıtlarına da "seyyie" denildiğini ve bu iki tabirin genelde "tevhit-şirk, zafer-hezimet, bolluk-kıtlık, âfiyet-belâ, iyi söz-kötü söz, iyi iş-kötü iş" şeklinde altı mânada kullanıldığını kaydeder (*Nühzetü'l-a'yûn*, s. 259-260). Hadislerde daha çok huy ve davranış güzelliğine

işaret eder biçimde mehâsîn ve bunun yanında mesâvî kelimeleri yer almaktadır (Buhârî, "Zekât", 13, "Rikâk", 38; Ebû Dâvûd, "Edeb", 53; Tirmizî, "Cenâ'iz", 34). Nitekim Hz. Peygamber ölenin arkasından hayatta iken yaptığı güzel işlerden bahsedilmesini, kötü fiillerinden ise söz edilmemesini öğütlediği hadisinde bu kelimeler geçmektedir (Müslim, "Mesâcid", 57; ayrıca bk. HASENE; SEYYİE).

Bir konuyu iyi ve kötü yönleriyle ele alan edebî ve ahlâkî yazım geleneğine İslâm öncesinde özellikle eski İran'da rastlandığı ve müslümanların bu literatürden yararlandığı belirtilir. Zira iyilik ve kötülük kavramları, İran coğrafyasının kadim kültürlerinden olan Zerdüştlük'in temel konusudur, Arap edebiyatı da bu literatürden faydalanmıştır. Daha sonra Mu'tezile kelâmcıları, İslâm akidesini savunmak amacıyla yaptıkları fikrî tartışmalarda mutlak hakikati izâfî olandan ayırmak için diyalektik metodu kullanırken Grek filozoflarından ve özellikle sofistlerden etkilenmiştir (*EP* [İng.], V, 1223). Münazaralarında diyalektik yöntemi kullanan ve bu doğrultuda eserler yazan ilk müslüman âlim Câhiz'dir. Câhiz, yabancı unsurların da etkisiyle ulûhiyyet hususunda düalist ve determinist kesimlere cevap vermek için varlıkların çift yönlü karakter özelliğine yer vermiştir. Konuyu Allah'ın iyi ve âdil olduğu tezi üzerine temellendiren Câhiz dünyada iyilik ve kötülüğün izâfî olduğunu, bunların insan için en uygun ortamı oluşturmak amacıyla birlikte yaratıldığını düşünür; maymun, domuz, hadım edilmiş kişi, ateş vb. örnekler üzerinden meseleyi edebî ve ahlâkî bir şekilde ele alır (*Kitâbü'l-Hayevân*, I, 106-107; IV, 35-36; V, 5; değerlendirme için bk. *EP* [İng.], V, 1225). Böylece Câhiz varlıkların, özünde Allah'ın fiili olmaları bakımından iyi olduklarını vurgulayarak Seneviyye'nin her şeyin değerinin göreceli olduğu tezini reddeder; mensubu bulunduğu Mu'tezile mezhebinin adalet ve tevhid ilkelerini destekleyen açıklamalar yapar (*Kitâbü'l-Hayevân*, I, 204-207; *EP* [İng.], V, 1224-1225). Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*'da dolayısıyla yer verdiği bu yöntemi etkili biçimde *el-Mehâsîn ve'l-ezdâd* adlı eserinde ele alır. Burada diline hâkim olma, sır saklama, istişare, teşekkür, doğruluk, af, sabır, sevgi, dostluk, arkadaşlık, iyimserlik, vefa, cömertlik, yiğitlik, vatan sevgisi, Allah'a güven, nasihat, zühd gibi ahlâkî faziletleri ve bunların zıtlarını inceler. Çift yönlü tabiatın varlığına dikkat çekmek için kö-

tümserlik, kadınların entrikaları, kıskançlık ve sürüngeçerler gibi ilk bakışta kötü gibi algılanan varlık ve olguların da gerçekte iyi taraflarının bulunduğunu belirtir (meselâ bk. “Meḥâsinü’l-ṭ-ṭiyere” ve “Meḥâsinü mekri’n-nisâ”, s. 262-264, 330-332). Câhiz burada kadınlara ve evlilikle ilgili konulara genişçe yer verir; bu bağlamda ağıt yakan, arsızlık yapan, fazla konuşan kadınların iyi yönlerinin de olabileceğini düşünmemizi ister; bu arada kadının ve evliliğin iyi ve faydalı yönleriyle olumsuz yönleri üzerinde durur (a.g.e., s. 186-242). Böylece varlık ve olguları değerlendirirken sadece onların ahlâkî bakımından iyi ya da kötü olmasına değil yaratılışından gelen olumlu yahut olumsuz yanlarına da dikkat etmek gerektiğini söyler. Câhiz, İslâm ahlâkî açısından övülen ve yerilen huyları incelediği *el-Me’âd ve’l-me’âş* adlı risâlesinde bu diyalektik metodu uygular. Eserde iyi ve kötü huylar herhangi bir tasnife tâbi tutulmadan ele alınır.

Câhiz’in ardından bu ahlâkî ve edebî türde zamanla aynı yöntemi izleyen ve aynı konuları işleyen bir literatür oluşmuştur. İlk dönem eserlerinde varlık, olgu, duygu ve davranışlardaki ahlâk bakımından iyi ya da kötü kabul edilen hususları ifade etmek için meḥâsin ve mesâvî yanında “mekârim ve mesâlib, mezmûm ve memdûh, terġib ve terhîb” gibi karşıt kavramlar da kullanılmıştır. Bu doğrultuda kaleme alınan İbn Kuteybe’nin *‘Uyûnü’l-aḥbâr’*, İbrâhîm b. Muhammed el-Beyhâkî’nin *Kitâbü’l-Meḥâsin ve’l-mesâvî’si*, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî’nin *el-Âdâb’i*, Harâitî’nin *Mekârimü’l-aḥlâk ve me’âlihâ* ile *Mesâvî’l-aḥlâk ve mezmûmühâ* ve Münzirî’nin *et-Terġib ve’t-terhîb’i* gibi eserlerinde ahlâkî erdemlerle bunların zıtları yine belli bir tasnife tâbi tutulmadan anlatılır. Daha sonraki dönemlerde en etkili olan eser, İbn Kuteybe’nin *‘Uyûnü’l-aḥbâr’*ına benzetilerek yazılan Beyhâkî’nin *Kitâbü’l-Meḥâsin ve’l-mesâvî’si*dir. Her başlığın belli bir konuya tahsis edildiği eserde eşyanın iyi ve kötü tarafları iki bölüm halinde incelenir; bir şeyin ya iki zıt yönü üzerinde durulur (meselâ meḥâsinü’l-gınâ ve mesâvî’l-gınâ) veya iki farklı şeyin iyi ya da kötü tarafları ardarda verilir (meselâ meḥâsinü’l-resûl ve mesâvî’l-mütenebbî / meḥâsinü’l-ş-şidde ve mesâvî’l-cübn). Âlemde zıtlıkların birlikteliğini ve sonuçta bunun insan için fayda sağladığını vurgulayan Beyhâkî eserinde metot ve muhtevada büyük ölçüde Câhiz’i taklit etmiş, ayrıca dinî, siyasi ve sosyokültürel

eğilimleri doğrultusunda kendine özgü tasnifler yapmıştır. Nitekim Beyhâkî’nin eserine aldığı konuların çoğu *el-Meḥâsin ve’l-ezdâd* ile aynıdır, farklı olan başlıklar da içerik bakımından büyük oranda benzerlik arzeder. Öte yandan eserindeki anekdotlar, gramatik bilgiler, tarihsel, şiirsel ve estetik bilgiler kültür tarihi bakımından önemli ipuçları verir.

Dil ve edebiyat âlimi Ebû Mansûr es-Seâlibî’nin de *el-Leṭâ’if ve’z-zarâ’if fi meḥâsinü’l-eşyâ’ ve ezdâdihâ* ile *Yevâkîṭ fi ba’zi’l-mevâkîṭ fi medḥi külli şey’in ve zemmiḥi* adlı eserlerinde Câhiz’in yöntemini kullanarak eşyanın iyi yönlerini ve bunların zıtlarını incelediği görülür. Eserde ele alınan 162 konunun önce iyi tarafları, ardından bunların zıtları üzerinde durulur. Burada kin, kanaat, teennî, hilm gibi ahlâkî konuların yanında ticaret, zenginlik, evlilik, akıl, dünya, hastalık ve ramazan ayı gibi başka konular da işlenir. Seâlibî’ye göre meḥâsin ve mesâvî bilgisi ahlâkın yanında edebiyatta maharet kazanmak için de önemlidir. Bu türde eser yazarlardan biri de Cemâleddin el-Vatvât’tır. Onun *Ġurerü’l-ḥaşâ’işi’l-vâziḥa ve ‘urerü’n-neḳâ’işi’l-fâziḥa*’ında iyi ve kötü huylar yukarıda anılan eserlerden farklı bir yöntemle ve değişik kavramlar altında incelenir. Burada sekizi fazilet (hasâis), sekizi de bunların zıddı olan (nekâis) on altı konu çeşitli rivayetler, anekdotlar ve şiirlerle zenginleştirilerek edebî bir tarzda ele alınır. Bu konular cömertlik-cimrilik, akıllılık-ahmaklık, feshat-tutukluk, hızlı kavrama-geç algılama, cesaret-korkaklık, affetme-intikam alma, kaynaşma ve uzlettir. Hükümdar ve şairlerden satranç oyununa kadar çok farklı konularda edebî ve tarihî mâlûmatın yer aldığı eserde verilen ilginç bilgilere o dönemle ilgili başka kaynaklarda rastlanmadığı belirtilir (*EP* [İng.], V, 1227). Bunun dışında III. (IX.) yüzyılda yaşayan ve edebiyat eleştirisinin ustalarından olan İbnü’l-Mu’tezz’in, bir edebî parçadaki güzellik ölçüsü ve kurallarını ele aldığı *Risâle fi meḥâsinü Ebi Temmâm ve mesâvî’ihî*, ayrıca İbn Reşîḳ el-Kayrevânî’nin *el-‘Umde fi meḥâsinü’l-ş-şir ve âdâbih*, Sâhib b. Abbâd’ın *el-Keşf ‘an mesâvî’i şîri’l-Mütenebbî* adlı eserleri edebî sanatlarla, özellikle şiir tenkidine dair olup bunlarda meḥâsin ve mesâvî başlığı altında çeşitli konular incelenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râġib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “ḥsn”, “sv’e” md.leri; Câhiz, *Kitâbü’l-Ḥayevân*, I, 106-107, 204-207; IV, 35-36; V, 5; a.mlf., *el-Me’âd ve’l-*

me’âş (*Resâ’ilü’l-Câhiz* içinde, nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1399/1979; a.mlf., *el-Meḥâsin ve’l-ezdâd* (nşr. M. Süveyd), Beyrut 1991, tür.yer.; İbnü’l-Mu’tez, *Risâle fi meḥâsinü Ebi Temmâm ve mesâvî’ih* (nşr. Abdülkerîm Habîb), Amman 1415/1995; İbrâhîm b. Muhammed el-Beyhâkî, *el-Meḥâsin ve’l-mesâvî* (nşr. M. Süveyd), Beyrut 1408/1988; Sâhib b. Abbâd, *el-Keşf ‘an mesâvî şîri’l-Mütenebbî* (nşr. Hüsâmeddin el-Kudsî), Kahire 1349; Ebû Mansûr es-Seâlibî, *el-Leṭâ’if ve’z-zarâ’if*, Beyrut 1412/1992; İbn Reşîḳ el-Kayrevânî, *el-‘Umde* (nşr. M. Karkazan), Beyrut 1408/1988, I-II; İbnü’l-Cevzî, *Nüzhetu’l-a’ğün*, s. 259-260; Münzirî, *et-Terġib ve’t-terhîb*, Kahire, ts. (Dârü’t-türâs), I-IV, tür.yer.; Cemâleddin el-Vatvât, *Ġurerü’l-ḥaşâ’işi’l-vâziḥa ve ‘urerü’n-neḳâ’işi’l-fâziḥa*, Beyrut, ts. (Dârü Sa’b’); I. Gerries, “al-Maḥâsin wa’l-masâvî”, *EP* (İng.), V, 1223-1227.



OSMAN DEMİR

MEHMED ALİ PAŞA, Damad

(1813-1868)

Osmanlı sadrazamı.

Hemşin’de doğdu. Hacı Kara Ali oğullarından Hacı Ömer Ağa’nın oğludur. Babasıyla İstanbul’a gidip 1824’te hemşerisi Kaptanıderyâ Pabuççu Ahmed Paşa’ya intisap etti ve donanmaya katıldı. 1828’de Enderun’a girdi, 1830’da II. Mahmud’un esvapçılığına getirildi. Ertesi yıl üçüncü, bir yıl sonra da ikinci mabeyinciliğe terfi etti. 1839’da Kavalalı Mehmed Ali Paşa mücadelesinde Nizip’teki Hâfız Paşa ordusunu teftiş etmek ve orduya para götürmek için gönderildi. Ancak Nizip yenilgisi sebebiyle görevini tamamlayamadan İstanbul’a döndü. Sultan Abdülmecid’in tahta çıkması üzerine (1 Temmuz 1839) mirilivâlik rütbesi verilmesinin ardından 13 Ağustos 1839’da Asâkir-i Muntazama-i Şâhâne ferikliği rütbesiyle Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî’ye tayin edildi (BA, Sadâret A.d, nr. 365, s. 102). 30 Kasım 1840’ta Tophâne-i Âmire ferikliği, 30 Ocak 1844’te Galata, Liman ve Karantina nezâretleriyle Tophâne-i Âmire müşirliğine getirildi. Tophâne Müşirliği’nde iken Galata ve Beyoğlu bölgesinin asayişinden sorumlu kendisine bağlı Polis Meclisi kuruldu (Nisan 1845). Beyoğlu Topçu Askerî Hastahanesi’ni inşa ettirdi ve görev alanını ilgilendiren yeni nizamnameler hazırlattı.

26 Nisan 1845’te II. Mahmud’un kızı Âdile Sultan’la nikâhlandı. Düğün törenleri 6 Haziran’da Üsküdar’da Haydarpaşa sahrasında gerçekleştirildi. Böylece “şeref-i sihriyyet’e nâil olan Mehmed Ali Paşa’nın kariyeri damatlık unvanıyla birlikte değişti ve 10 Ağustos 1845’te tayin edildiği ilk kaptanıderyâlığında Bahriye Meclisi kuruldu. 20 Temmuz 1847’de azledilerek